

DOI: 10.15290/rtk.2018.17.3.13

 0000-0002-0251-9610*ks. Kamil Krakowski**Facoltà di Diritto Canonico San Pio X, Venezia*

Processus brevior coram Episcopo – Czy każdy biskup jest kompetentny do wydania wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa w procesie skróconym?

PROCESSUS BREVIOR CORAM EPISCOPO – DOES ANY BISHOP IS COMPETENT TO ISSUE THE SENTENCE ABOUT THE NULLITY OF MARRIAGE IN THE BRIEFER MATRIMONIAL PROCESS?

The Pope Francis' 2015 reform of declaring the nullity procedures introduced a new process which is briefer than the ordinary process and have brought the followers closer to the church structures. The new form of this procedure has contributed to it considerably: briefer process – *processus brevior*. The Supreme legislator appoints a bishop the sole competent person to make a judgement within this process.

The purpose of this article was to indicate the entities competent to perform the function of a judge in the briefer process. The fundamental question was this: is the ordination of a bishop a requirement to hold such a function? and thus whether every ordained bishop may be *iudex* in the *processus brevior*. Another question was whether a clergyman who was not ordained may conduct such a process.

This article shows that the legislator's will, despite the nomenclature used in *Motu proprio*, is completely different. The Bishop of Rome has linked the functions of a single judge in the briefer process to the office of the head of a particular church. It shows that the *iudex* function in *processus brevior* is not of sacramental nature. A particular church is above all a diocese headed by a diocesan bishop. The legal order in the Latin church anticipates that other

territorial and personal structures are equal to a diocese. Their governors are equal by law to a diocesan bishop. If they have judicial powers in scope of marriages, they are competent to conduct a briefer process. In some cases the governors of the particular churches, which are equal by law to a diocese, are not elevated to the rank of a bishop. Not being ordained to a bishop, however, does not make them incapable of being *iudex* in the *processus brevior coram Episcopo*!

Key words: bishop, judge, briefer process before the bishop, reform of marriage process, Pope Francis, sentence, nullity of marriage, particular Church, diocese.

Wprowadzenie

W misji Kościoła katolickiego małżeństwo jako forma realizacji powołania chrześcijańskiego zajmuje uprzywilejowane miejsce¹. Kościół broni od zawsze przymiotów małżeństwa: jedności i nierozzerwalności². Dlatego z wielką uwagą i troską, ale też z uzasadnioną ostrożnością dokonuje weryfikacji ewentualnej nieważności tego sakramentu. Przeprowadzona w 2015 roku reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa miała na celu nie tylko uprościć procedury, ale również przybliżyć wiernych do struktur Kościoła. Z racji pełnionego urzędu (pasterzy Kościołów partykularnych) biskupi diecezjalni są w sposób szczególny odpowiedzialni za ów proces. Wolą Biskupa Rzymskiego było również to, by biskupi, zgodnie z praktyką pierwszych wieków Kościoła, wypełniali osobiście funkcję sędziego. Ustanowienie nowej formy procesu – *processus brevior coram Episcopo* – wzywa biskupów do podjęcia funkcji sędziego wobec swoich wiernych. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie woli Najwyższego Ustawodawcy Kościoła odnośnie do podmiotu kompetentnego do wydania decyzji w nowo ustanowionym procesie skróconym.

Proces skrócony przed biskupem, jako największa nowość reformy procesu małżeńskiego

Jednym z celów reformy dokonanej przez papieża Franciszka jest zwiększenie roli i odpowiedzialności biskupów za współczesny proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Papież Franciszek czyni to poprzez przypomnienie nauczania Soboru Watykańskiego II i zachęca,

¹ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes*, Pallottinum 2012, 48-49.

² Por. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 31-34.

by biskup jako pasterz i głowa Kościoła partykularnego był dla swoich wiernych sędzią³. Analizując całość reformy Franciszka zawartej w Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* zauważamy, że właśnie proces skrócony daje biskupom możliwość wypełnienia tego zadania w sposób najpełniejszy.

W przywołanym dokumencie papieskim proces skrócony jest wymieniany jako jedno z ośmiu podstawowych założeń tej reformy. W punkcie IV, poświęconym temu procesowi, Najwyższy Ustawodawca precyzuje miejsce, jakie w prawie kanonicznym zajmie ten nowy typ procesu. Jest to procedura skrócona. Może ona być aplikowana tylko w przypadkach ewidentnej nieważności węzła małżeńskiego. Druga część punktu IV wskazuje troskę Biskupa Rzymskiego, by procedura skrócona w żaden sposób nie zachwiała zasady nierozzerwalności małżeńskiej, która jest podstawowym przymiotem małżeństwa. Franciszek widzi w urzędzie biskupa i jego jedności z następcą Świętego Piotra gwarancję troski o nierozzerwalność małżeństwa. Dlatego według nowego prawa sam biskup ma osobiście sądzić w procesie skróconym⁴.

Oczywiście w centrum procesu pozostają małżonkowie i prawda o ich małżeństwie⁵. Jednak to właśnie ustanowienie biskupa jedynym sędzią w tym procesie pozostaje najciekawszą charakterystyką nowej procedury⁶.

Canon Law

³ Por. Franciscus Pp., Lettera Apostolica *Mitis Iudex Dominus Iesus* in forma di Motu proprio, sulla riforma del processo canonico per le cause di dichiarazione di nullità del matrimonio nel Codice di Diritto Canonico (dalej: MIDI), AAS 107 Pars IX (2015) s. 958.

⁴ Ibidem, s. 959-960.

⁵ Każdy proces ma służyć wiernym w odkryciu obiektywnej prawdy. Franciszek w *Mitis Iudex Dominus Iesus* przypomina nadrzędny cel wszystkich ustaw kościelnych: jest nim zbawienie dusz – Por. Kan. 1752 Kodeks Prawa Kanonicznego (dalej: KPK). Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest kierowana dobrem współmałżonków. Papież pragnie, by reforma przybliżyła wiernych do struktur kościelnych oraz uwalniała ich od mroku wątpliwości z powodu opóźnień czy zbyt skomplikowanej procedury – Por. MIDI, s. 959.

⁶ Trzeba wspomnieć, że ustanowienie nowej instytucji, jaką jest proces skrócony, wywołało sporą ilość komentarzy wśród kanonistów. Cech, które wyróżniają proces skrócony i świadczą o jego wyjątkowości, jest znacznie więcej. Warto przywołać choćby warunki pozwalające na procedurę skróconą: skarga powodowa pochodząca od dwóch współmałżonków albo za zgodą drugiego; okoliczności dotyczące faktów i osób, poparte zeznaniami i dokumentami, których dostępność jest natychmiastowa i wskazują na ewidentną nieważność małżeństwa. W III części Motu proprio MIDI, w zasadach proceduralnych ustawodawca wymienia 8 przykładowych okoliczności. Już wskazanie konkretnych przykładów należy uznać za absolutną nowość, gdyż wcześniej żaden ustawodawca nie posługiwał się taką metodą. Wśród kanonistów pojawiły się również głosy, w jaki sposób

Figura prawna biskupa w procesie skróconym

Biskup diecezjalny jako głowa Kościoła partykularnego jest dla swoich wiernych sędzią naturalnym – *iudex natus*. Powyższe stwierdzenie zaczerpnięte z Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium* przywołuje we wstępie do Motu proprio papież Franciszek:

ta najwyższa i powszechna władza związywania i rozwiązywania tu na ziemi, potwierdza, umacnia i broni władzę pasterzy Kościołów partykularnych, na mocy której mają oni święte prawo oraz obowiązek wobec Pana sądenia swoich wiernych⁷.

Biskupowi diecezjalnemu przynależy pełnia władzy sądowniczej w powierzonej mu wspólnocie eklezjalnej⁸. Naturalnym sędzią pierwszej instancji w każdej diecezji jest biskup diecezjalny⁹, wyjąwszy sprawy, które są zarezerwowane innym podmiotom, np. Stolicy Apostolskiej¹⁰. Również Jan Paweł II w swoim ostatnim przemówieniu do Roty Rzymskiej z 29 stycznia 2005 roku podkreślił rolę biskupa diecezjalnego jako sędziego ustanowionego dla swojego Kościoła partykularnego na mocy prawa Bożego¹¹. Pierwszymi współpracownikami biskupa diecezjalnego w wykonywaniu władzy sądowniczej są: wikariusz sądowy, zwany również oficjałem (istnieje obowiązek ustanowienia w diecezji tego urzędu) oraz sędziowie¹².

Pomimo bardzo wyraźnych podstaw natury teologicznej i kanonicznej biskupi diecezjalni dyspensowali się od wykonywania władzy

rozumieć ten katalog. *Subsydium aplikacyjne* Trybunału Roty Rzymskiej wyraźnie wskazało, że ów katalog nie ma charakteru zamkniętego. Innymi cechami charakterystycznymi dla procesu skróconego są: czas trwania rozprawy oraz kwestia apelacji od wyroku *pro nullitate* wydanego przez biskupa do Metropolity, Roty Rzymskiej albo do najstarszego sufragana. Por. W. Góralski, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017, s. 60-173; Por. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*, Roma 2016, s. 147-220; Por. M. Greszata-Telusiewicz, *Processus brevior*, [w:] J. Krajczyński red., *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015, s. 75-92.

⁷ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*, n. 27.

⁸ Por. Kan. 391 § 1 KPK.

⁹ Por. Kan. 1419 § 1 KPK; Pontificium Consilium de legume textibus, Instructio, 25 ian. 2005, Romae, ex. Aed. Consili, *Instructio servanda a tribunalis dioecesanis et interdiocesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, (dalej: DC), Civitas Vaticana 2005, art. 22 § 1.

¹⁰ Por. Kan. 1405 KPK.

¹¹ Por. Ioannes Paulus II, *Allocutio ad Rotam Romanam* (29.01.2005.), AAS 97 (2005), s. 164-165.

¹² Por. Kan. 1420 § 1 KPK ; Kan. 1421 § 1 KPK.

sądowniczej. Ułatwiało im to polecenie zawarte w § 2 art. 22 Instrukcji *Dignitatis connubii* zgodnie, z którym uważano za właściwe, aby sam biskup diecezjalny, jeśli tego nie wymagałyby specjalne okoliczności, osobiście nie sprawował władzy sądenia¹³. Reforma przeprowadzona w 2015 przez papieża Franciszka, a w sposób szczególny ustanowienie nowej instytucji procesu skróconego, ma wyraźnie zmienić to polecenie i zachęcić biskupów do osobistego wykonywania władzy sądowniczej w powierzonym im Kościele partykularnym¹⁴.

Fundamentalne zadanie biskupa diecezjalnego w procesie skróconym: podjęcie decyzji

Podstawowym zadaniem biskupa diecezjalnego w procesie skróconym jest podjęcie wiążącej oceny danego małżeństwa¹⁵. W świetle nowego ustawodawstwa, zapisanego w kanonie 1687, obowiązki i zadania dotyczące podjęcia decyzji przez biskupa w procesie skróconym przedstawiają się następująco:

- a) przyjęcie akt sprawy i ich ocena – wnikliwa i krytyczna lektura akt sprawy jest pierwszym i nieodzownym zadaniem biskupa w wykonywaniu roli sędziego w procesie skróconym¹⁶. Najwyższy Ustawodawca nakłada również obowiązek rozważenia i przeanalizowania uwag ze strony obrońcy węzła małżeńskiego. Od tego zadania biskup nie może się dyspensować. Ma ono charakter obligatoryjny¹⁷;
- b) konsultacja z instruktorem i asesorem – w procesie skróconym biskup jako sędzia jest wspierany również przez inne podmioty. Nowe prawodawstwo przewiduje obowiązek mianowania instruktora i asesora w procesie skróconym, którzy są odpowiedzialni za przeprowadzenie instrukcji sprawy. Biskup, którego figura pojawia się na etapie decyzyjnym procesu, winien również odbyć obligatoryjną konsultację z tymi podmiotami. Wypada podkreślić, że obowiązek konsultacji z instruktorem i asesorem w żaden sposób nie umniejsza roli biskupa jako jedynego sędziego w tym procesie. Decyzja pozostaje wyłącznie w kompetencji

Canon Law

¹³ Por. DC art. 22 § 2.

¹⁴ Por. P. Malecha, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio Mitis Iudex papieża Franciszka*, „Ius Matrimoniale” 3 (2016), s. 7-8.

¹⁵ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 147.

¹⁶ Por. M. del Pozzo, *Il processo matrimoniale...*, s. 198-199.

¹⁷ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 149.

biskupa, absolutnie przez tę konsultację nie tworzy się kolegium sędziowskiego. Konsultacja ta ma mieć charakter służebny wobec biskupa i pomóc mu zrozumieć istotę sprawy i wyjaśnić ewentualne wątpliwości¹⁸;

- c) uzyskanie pewności moralnej – podstawowym obowiązkiem każdego sędziego, umożliwiającym wydanie wyroku jest uzyskanie pewności moralnej. Również biskup jako *iudex in processus brevior*, by wydać wyrok *pro nullitate*, winien osiągnąć pewność moralną. Jest to odwołanie się do sumienia biskupa – sędziego. Pojęcie pewności moralnej należy interpretować według długiej tradycji kanonicznej, przede wszystkim w świetle przemówień do Roty Rzymskiej Papieża Piusa XII i Jana Pawła II, którzy dokonali określenia pewności moralnej sytuując ją między pewnością absolutną a quasi-pewnością, czyli prawdopodobieństwem¹⁹. Zasady proceduralne dołączone do *Mitis Iudex Dominus Iesus* podkreślają zakaz kierowania się pewnością przeważającą²⁰. Powinna ona być całkowicie pewna i wolna od skrupułów i wątpliwości²¹;
- d) decyzja biskupa – jest to niewątpliwie kluczowe zadanie biskupa w tym procesie i sens całej reformy procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Decyzja biskupa – sędziego w procesie skróconym może być dwojaka: wyrok *pro nullitate* albo przekazanie sprawy do trybu zwyczajnego²². Z tego wynika, iż sędzia w *processus brevior*, oczywiście w przypadku nieosiągnięcia pewności moralnej, nie może wydać wyroku *pro vinculo*, wówczas sprawa jest kierowana do postępowania zwyczajnego²³. Wydany dekret należy rozumieć, jako dekret przedstanowczy, dlatego nie podlega zaskarżeniu²⁴. Ustawodawca nie precyzuje, czy biskup – sędzia ma osobiście redagować wyrok. W wielu przypadkach może być to dla biskupów nie kanonistów swoista trudność²⁵.

¹⁸ Por. M. Mingardi, *Il ruolo del vescovo diocesano*, [w:] Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale red. *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, Milano 2016, s. 102.

¹⁹ Pius Pp. XII, *Allocutio ad Rotam Romanam*, (01.02.1942), AAS 34 (1942), s. 339.

²⁰ Por. MIDI, s. 969.

²¹ Por. J. Llobell, *Alcune questioni comuni ai tre processi per la dichiarazione di nullità del matrimonio previsti dal m.p. Mitis Iudex*, „Ius Ecclesiale” 28 (1/2016), s. 23.

²² Kan. 1687 § 1 KPK.

²³ Por. M. Mingardi, s. 102.

²⁴ Por. P. Malecha, s. 16.

²⁵ Ibidem, s. 18.

Powierzenie biskupowi diecezjalnemu roli wyłącznego i jedyngo sędziego w procesie skróconym stanowi nie tylko skrócenie procedury procesowej, a co za tym idzie powzięcie decyzji w bardzo szybkim odstępie czasowym, co przyczynia się do dobra duchowego wiernych²⁶, ale jest przede wszystkim zaproszeniem dla biskupów do wypełniania misji i zadań, do których są przeznaczeni z Bożego ustanowienia. Celnym wydaje się określenie włoskiego kanonisty M. del Pozzo, który twierdzi, że sama instytucja procesu skróconego nie jest nadzwyczajną nowością. Według niego nowa jest tylko forma i procedura, nie zaś zasada kompetencji²⁷. Zadanie biskupa jako sędziego ma nie tylko podstawy teologiczne i kanoniczne, ale również jest powrotem do tradycji pierwszych wieków Kościoła, kiedy biskupi w sposób osobisty sprawowali władzę sądenia swoich wiernych²⁸.

Określenie podmiotu kompetentnego do sprawowania funkcji sędziego w procesie skróconym

Dochodzimy do fundamentalnej kwestii naszego artykułu, jaką jest podjęcie próby określenia podmiotu kompetentnego do wydania wyroku w procesie skróconym. Niezwykle istotne wydają się pytania: komu papież Franciszek powierzył funkcję sędziego w *processus brevior*? Czy święcenia biskupie są jedynym warunkiem wystarczającym na pełnienie tej funkcji? A zatem: czy wszyscy biskupi mogą sprawować funkcje *iudex* w tym procesie? Czy funkcję sędziego w procesie skróconym *coram Episcopo* mogą sprawować również inni duchowni, niemający święceń biskupich, a stojący na czele innych jednostek kościelnych niż diecezja? Czy funkcje sędziego w tym procesie Najwyższy Ustawodawca powiązał z urzędem czy może ze święceniami biskupimi²⁹?

Szukając odpowiedzi na powyższe pytania, należy przywołać fragmenty Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Jesus*, w którym czytamy o podmiocie kompetentnym do sądenia w procesie skróconym. W założeniach reformy Franciszek przywołuje stwierdzenia: „biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni”³⁰ – pomimo użytego sformułowania „biskup” raczej nie

²⁶ P. V. Pinto, *La riforma del processo matrimoniale per la dichiarazione di nullità*, „L'Osservatore Romano” 9 settembre 2015, s. 6.

²⁷ Por. M. del Pozzo, s. 30.

²⁸ Por. P. V. Pinto, s. 7-8; M. del Pozzo, s. 45-48.

²⁹ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 29.

³⁰ MIDI, s. 959-960.

rodzą się wątpliwości, że chodzi o kogoś innego niż o biskupa diecezjalnego, zważywszy, że Franciszek mówi o nim jako o pasterzu i głowie Kościoła partykularnego. W IV kryterium reformy, poświęconym wyłącznie procesowi skróconemu pada sformułowanie:

postanawiam, aby w takim procesie sędzią był ustanowiony osobiście biskup, który mocą swego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie³¹.

Również i to sformułowanie, mimo że nie używa się wprost nomenklatury „biskup diecezjalny” sugeruje, że nie chodzi o jakiegokolwiek biskupa, tylko o tego, który przewodzi konkretnej wspólnotie eklezjalnej.

Analizując nowe kanony promulgowane w *Mitis Iudex Dominus Iesus*, które od chwili promulgacji zostały włączone do Kodeksu Prawa Kanonicznego, nie mamy już żadnej wątpliwości, że tym podmiotem jest właśnie biskup diecezjalny. Mówi nam o tym już pierwszy kanon dotyczący procesu skróconego: „Ipsi Episcopo dioecesano competit iudicare causas de matrimonii nullitate procesu brevior³²”. W tym samym, bardzo precyzyjnym duchu wypowiada się inny kanon tej samej części KPK: „Actis receptis, Episcopus dioecesanus³³”. Potwierdzenie tego odnajdujemy choćby w *Mens Legislatoris*³⁴, gdzie stwierdza się, że biskup diecezjalny ma prawo wrodzone i swobodne – na mocy tego prawa papieskiego – wykonywać osobiście funkcję sędziego i erygować własny trybunał diecezjalny³⁵.

Na podstawie wyżej przytoczonych fragmentów wyraźnie widać, że Biskup Rzymski, mówiąc o podmiocie kompetentnym do bycia *iudex* w *procesus brevior*, używa sformułowania biskup diecezjalny. Jednostka, której przewodzi biskup diecezjalny, nazywana jest diecezją. Analizując dosłownie nowe prawodawstwo, można powiedzieć, że tylko biskup diecezjalny może być sędzią w procesie skróconym. Oczywiście jest to błędne stwierdzenie. Choć ustawodawca nie mówi wprost o innych podmiotach kompetentnych, nie oznacza to, że takich nie ma. Należy podążyć drogą, którą wyznacza nam kanon 17, czyli uwzględnić miejsca paralelne³⁶.

³¹ Ibidem, s. 960.

³² Kan. 1683 KPK.

³³ Kan. 1687 § 1 KPK.

³⁴ Por. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, gennaio 2016, s. 47.

³⁵ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 29.

³⁶ Por. Kan. 17 KPK.

Wyraźnie należy podkreślić, że kanon 368 KPK zrównuje z diecezją inne Kościoły partykularne. Natomiast kanon 381 § 2 doprecyzowuje, że duchowni stojący na czele tych Kościołów partykularnych są przyrównani do biskupa diecezjalnego, jeśli z natury rzeczy lub z przepisu prawa nie wynika coś innego. Obowiązujące ustawodawstwo kościelne wymienia 5 jednostek terytorialnych, które są zrównane z diecezją. Są to: prałatura terytorialna, opactwo terytorialne, wikariat apostołski, prefektura apostołska i administratura apostołska erygowana na stałe. Na mocy przywołanego wcześniej przepisu, stwierdza się, że ci, którzy przewodzą tym wspólnotom kościelnym, są zrównani w prawie z biskupami diecezjalnymi³⁷. A zatem wynika z tego jasno, że prałat terytorialny, opat terytorialny, wikariusz apostołski, prefekt apostołski i administrator apostołski administratury erygowanej na stałe mogą sprawować funkcję jednoosobowego sędziego w procesie skróconym³⁸.

Dokonując analizy prawnej powyższych struktur Kościoła partykularnego zrównanych z diecezją, szczególnie figur kierujących tymi strukturami (jednostkami), należy podkreślić, że nie w każdym przypadku sędzią kompetentnym do sądzenia w procesie skróconym będzie biskup. Praktyka pokazuje, że prałat terytorialny i wikariusz apostołski zazwyczaj są wyznaczeni do godności biskupiej, ale nie jest to już regułą w przypadku opatów terytorialnych, prefektów apostołskich i administratorów administratury erygowanej na stałe. Tymi jednostkami mogą kierować również duchowni, którzy nie otrzymali święceń biskupich³⁹. Jednak to nie zmienia ich sytuacji kanonicznej – są przyrównani do biskupów diecezjalnych. Widać jasno, że do sprawowania funkcji sędziego w *processus brevior coram Episcopo* święcenia biskupie nie są wymaganym warunkiem, a ich brak, nie czyni niezdolnymi duchownych nie biskupów, a przewidzianych w prawie do pełnienia tej funkcji.

Po przeanalizowaniu tych faktów dochodzimy do ukazania fundamentalnego założenia Najwyższego Ustawodawcy. Biskup Rzymski powiązał kompetencje do sądzenia w procesie skróconym nie z charakterem sakramentalnym, ale zakorzenia je w urzędzie duszpasterskim⁴⁰.

³⁷ Por. Kan. 368 KPK; Kan. 381 § 2 KPK; P. Valdrini, *Comunità, persone, governo. Lezioni sui liberi I e II del CIC 1983*, Città del Vaticano 2013, s. 37-42.

³⁸ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 30.

³⁹ Por. M. del Pozzo, s. 60-61; Paolo VI, *Motu proprio Catholica Ecclesia*, (23.04.1976), AAS 68 (1976), s. 696; najpełniejszy i najaktualniejszy wykaz duchownych, którzy stoją na czele Kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją znajduje się w aktualnym tomie *Annuario Pontificio*.

⁴⁰ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 30.

Czyli kompetentnymi nie są ci, którzy otrzymali pełnię sakramentu kapłaństwa, ale ci, którzy sprawują urząd głowy Kościoła partykularnego, nawet jeśli wykonują tę władzę w charakterze zastępczym w imieniu papieża (wikariusz apostolski, prefekt apostolski i administrator apostolski administratury erygowanej na stałe)⁴¹. W tym przypadku nie sakrament, a urząd ma znacznie decydujące. Dlatego dopuszcza się do roli sędziów w tym typie procesu również duchownych nie biskupów, a będących pasterzami Kościołów partykularnych zrównanych z diecezją. Bardzo słuszna wydaje się uwaga W. Góralskiego, który stwierdza, że „ograniczenie prowadzenia procesu skróconego z racji sakramentu dałoby miejsce istnieniu pewnego rodzaju nieuzasadnionego dzielenia lub określenia poziomu władzy sądowniczej sędziego naturalnego”⁴².

Daje się bardzo wyraźnie zauważyć, że zadanie sądenia w tym nowym typie procesu nie jest przewidziane dla biskupów pomocniczych czy biskupów koadiutorów. Oczywiście współuczestniczą oni w trosce biskupa diecezjalnego o Kościół partykularny, sprawując równocześnie urząd wikariusza generalnego czy wikariusza biskupiego⁴³, ale ich władza pozostaje zastępcza. Wynika z tego, że nie sprawują urzędu centralnego głowy Kościoła partykularnego. Zgodnie z naczelną zasadą, którą kierował się Najwyższy Ustawodawca, również i inni biskupi (kardynałowie, biskupi tytularni, nuncjusze apostolscy, biskupi seniorzy) niesprawujący urzędu pasterza Kościoła partykularnego nie są kompetentni do wypełnienia funkcji sędziego w procesie skróconym. Taka kompetencja, nie może im (jak i innym podmiotom) również zostać delegowana, ponieważ ten przywilej powiązany z urzędem jest własny i nieprzekazywalny. W praktyce oznacza to, że kompetentnego biskupa diecezjalnego albo przełożonego Kościoła partykularnego zrównanego z nim w prawie nikt, nawet wikariusz sądowy, nie może zastąpić w przepisany prawie zadaniu⁴⁴.

Warto zwrócić jeszcze uwagę na jeden element natury ogólnej. Używając nomenklatury mówiącej o podmiocie kompetentnym do sądenia w *procesus brevior*, należy zachować wyjątkową ostrożność. Oczywiście, wydaje się właściwym nazywanie tego typu procesu *processus brevior* – procesem skróconym, natomiast wywołuje trochę zamieszania często używane w doktrynie nazewnictwo: *processus brevior coram Episcopo*, ponieważ takie sformułowanie nie precyzuje,

⁴¹ Por. Kan 371 KPK.

⁴² W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 31.

⁴³ Kan. 406 KPK; Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów *Christus Dominus*, 25-26.

⁴⁴ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 34.

że tylko biskup diecezjalny i przyrównani prawem do niego są kompetentni w tej materii. Takie sformułowanie odnosi się bardziej do charakteru sakramentalnego, przez które można mylnie twierdzić, że każdy biskup jest podmiotem uprawnionym do bycia sędzią w tego typu procesie⁴⁵. Używając terminu *Episcopus* należy wykazywać się ostrożnością i precyzją w określeniu urzędu kompetentnego. Wydaje się czymś dziwnym, że również Najwyższy Ustawodawca używa tego sformułowania jako tytuł artykułu 5 obejmującego kanony 1683-1687: *De processu matrimoniali brevior coram Episcopo*⁴⁶.

Omawiając listę podmiotów kompetentnych do pełnienia funkcji sędziego w procesie skróconym według reformy papieża Franciszka, należy pamiętać, że ich zakres nie kończy się na tym, co jest napisane w kanonie 368 KPK. Ustawodawstwo pokodeksowe zrównuje również z diecezją inne struktury kościelne. Do tego wykazu należy dodać ordynariaty polowe, które są strukturami kościelnymi o charakterze personalnym, ustanowionym po to, by zapewnić duszpasterstwo żołnierzom pełniącym służbę w danym kraju⁴⁷. Z tego wynika, że również ordynariusz wojskowy (biskup polowy) będzie kompetentnym *iudex* w *processus brevior*⁴⁸. Warto dodać, że porządek kanoniczny przewiduje również inne formy ordynariatów personalnych. Wydaje się, że również ich ordynariusze, przede wszystkim ordynariusze łacińscy dla wiernych rytu wschodniego oraz ordynariusze personalni dla anglikanów nawiązujących pełną wspólnotę z Kościołem katolickim, są kompetentni do wydania wyroku w *processus brevior*, ponieważ te struktury są zrównane w prawie z diecezjami⁴⁹.

Powyżej zostało ukazane, że *voluntas Legislatoris* nie było powiązanie funkcji sędziego w procesie skróconym z pełnią święceń

⁴⁵ Por. M. del Pozzo, s. 60.

⁴⁶ Stwierdzenie nie jest błędne, jeśli się odnosi do urzędu głowy Kościoła partykularnego. Ustawodawca we wstępie do MIDI wielokrotnie pokazywał, że używając terminu „biskup” ma na myśli biskupa diecezjalnego. Ów przypadek jest interesujący, gdyż mówimy o tytule artykułu, który zostaje dołączony do Kodeksu Prawa Kanonicznego i omawia nowy typ procesu. Co ciekawe, jak już wcześniej zostało pokazane właśnie w tym artykule w kanonach 1683 i 1687 ustawodawca precyzuje, że ma na myśli biskupa diecezjalnego. Mimo to, dziwi niedoprecyzowanie tytułu artykułu 5, mogące budzić wiele niewłaściwych interpretacji.

⁴⁷ Por. Ioannes Paulus Pp. II, Konstytucja Apostolska *Spirituali militum curae*, (21.04.1986), AAS 78 (1986), s. 481-486.

⁴⁸ Por. W. Góralski, *Proces małżeński...*, s. 31.

⁴⁹ Por. Benedictus Pp XVI, Konstytucja Apostolska *Anglicanorum coetibus*, (04.11.2009), AAS 101 (2009), s. 985-990.

kapłańskich, ale związanie tej funkcji z urzędem głowy Kościoła partykularnego – części Ludu Bożego. Z tego wysuwa się jeszcze jeden wniosek: kompetentnymi do sądenia w *processus brevior* będą wszyscy rządcy struktur Kościołów partykularnych przyrównanych w prawie z diecezją wyposażeni we władzę sądową na płaszczyźnie małżeńskiej⁵⁰. Wynika z tego bardzo jasno, że w jedynej utworzonej w Kościele prałaturze personalnej, jaką jest prałatura personalna Opus Dei, taką kompetencję się wyklucza⁵¹.

Podmioty kompetentne do pełnienia funkcji iudex w <i>processus brevior</i>	Podmioty niekompetentne do pełnienia funkcji iudex w <i>processus brevior</i>
Dla całego Kościoła Powszechnego: – Biskup Rzymski	– kardynałowie (w przypadku, jeśli nie sprawują urzędu biskupa diecezjalnego), np. szefowie dykasterii Kurii Rzymskiej – biskupi pomocniczy (w przypadku, jeśli nie otrzymali specjalnych uprawnień na mocy kanonu 403 § 2) – inni biskupi tytularni, np. nuncjusz apostolski – biskupi seniorzy – biskupi koadiutorzy (w przypadku, jeśli nie otrzymali specjalnych uprawnień na mocy kanonu 403 § 3) – prałat prałatury personalnej Opus Dei
Pasterze Kościołów partykularnych – diecezje i struktury zrównane (kan. 368 KPK): – biskup diecezjalny – prałat terytorialny – opat terytorialny – wikariusz apostolski – administrator apostolski administratury erygowanej na stałe	
Pasterze ordynariatów personalnych: – ordynariusz wojskowy (Konstytucja apostolska <i>Spirituali militum curae</i>) – ordynariusz łaciński dla wiernych rytu wschodniego – ordynariusz personalny dla anglikanów nawiązujących pełną wspólnotę z Kościołem katolickim (Konstytucja apostolska <i>Anglicanorum coetibus</i>)	
Kompetentni do sprawowania funkcji iudex w <i>processus brevior</i> są rządcy Kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją, posiadający władzę sądenia na płaszczyźnie małżeńskiej	

Podsumowanie

Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa dokonana w 2015 roku przez papieża Franciszka niewątpliwie przyczyniła się

⁵⁰ Por. M. del Pozzo, s. 62.

⁵¹ Por. J. Llobell, *I tribunali delle circoscrizioni personali latine*, „Il Diritto Ecclesiastico” 113/1 (2002), s. 175.

do skrócenia czasu procedury procesowej oraz przybliżyła wiernych do struktur kościelnych⁵². W sposób znaczący do tego przyczyniła się nowa forma procedury: proces skrócony – *processus brevior*. Najwyższy Ustawodawca, pamiętając, że wymogiem procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest „konieczność zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła”⁵³, ustanawia biskupa jedynym kompetentnym podmiotem do sądzenia w tym procesie.

Celem niniejszego artykułu było wykazanie podmiotów kompetentnych do pełnienia funkcji sędziego w procesie skróconym. Fundamentalnym pytaniem było: czy wymogiem do pełnienia tego zadania są święcenia biskupie, a zatem: czy każdy wyświęcony biskup może być *iudex* w *processus brevior*? Nasuwało się również inne pytanie: czy duchowni niemający święceń biskupich mogą prowadzić taki proces?

Udało się wykazać, że wola ustawodawcy, mimo nomenklatury używanej w Motu proprio jest zupełnie inna. Biskup Rzymski jako Najwyższy Prawodawca w Kościele katolickim powiązał funkcje jednoosobowego sędziego w procesie skróconym z urzędem głowy Kościoła partykularnego. Pokazuje to, że funkcja *iudex* w *processus brevior* nie ma zakorzenia w charakterze sakramentalnym. Należy pamiętać, że Kościołem partykularnym jest przede wszystkim diecezja, na czele której stoi biskup diecezjalny. Porządek prawny w Kościele łacińskim przewiduje, że z diecezją zrównane są również inne struktury terytorialne i personalne. Ich rządcy są zrównani w prawie z biskupem diecezjalnym. Jeśli posiadają władzę sądowniczą w zakresie małżeńskim, są kompetentnymi podmiotami do prowadzenia procesu skróconego. Praktyka pokazuje, że w wielu przypadkach rządcy Kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją nie są z różnych powodów wynoszeni do godności biskupiej. Jednak jak zostało pokazane, brak święceń biskupich nie czyni niezdolnymi powyższe podmioty do bycia *iudex* w *processus brevior coram Episcopo*!

Zadanie sądzenia spraw małżeńskich postawione przed rządcami Kościołów partykularnych wydaje się niełatwe do wypełnienia. Jak podkreśla sam ustawodawca potrzeba dużo czasu, by reforma przynosiła najpełniejsze owoce, wymaga również nieustannych studiów i pogłębienia teologicznego i kanonicznego⁵⁴. Zadanie bycia sędzią

⁵² Por. B.N. Ejeh, «*Mitis Iudex Dominus Iesus*»: *obbiettivi, novità e alcune questioni*, „Ephemerides Iuris Canonici – Nuova Serie” 56 (2016) n. 2, s. 386.

⁵³ MIDI, s. 959.

⁵⁴ Por. Francesco, Udienza ai partecipanti al corso di formazione promosso da Tribunale della Rota Romana, 12.03.2016, <http://press.vatican.va/content/sala-stampa/it/bollettino/pubblico/2016/03/12/0181/00384.html> (22-01-2017).

niewątpliwie zmusza rządców Kościołów partykularnych do osobistego wypełniania tej części władzy sądenia. Warto dodać, że nie jest to nic nowego, jak powrót do tradycji starożytnego Kościoła, gdzie biskup sprawował swój urząd nie tylko, jako *pastor bonus*, ale również, jako *iustus iudex*⁵⁵.

PROCESSUS BREVIOR CORAM EPISCOPO – CZY KAŻDY BISKUP JEST KOMPETENTNY DO WYDANIA WYROKU STWIERDZAJĄCEGO NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA W PROCESIE SKRÓCONYM?

Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa dokonana w 2015 roku przez papieża Franciszka przyczyniła się do skrócenia procedury procesowej oraz przybliżyła wiernych do struktur kościelnych. Znacząco do tego przyczyniła się nowa forma procedury: proces skrócony – *processus brevior*. Najwyższy Ustawodawca ustanawia biskupa jedynym kompetentnym podmiotem do sądenia w tym procesie.

Canon Law

Celem niniejszego artykułu było wskazanie podmiotów kompetentnych do pełnienia funkcji sędziego w procesie skróconym. Fundamentalnym pytaniem było: czy wymogiem do pełnienia tego zadania są święcenia biskupie, a zatem: czy każdy wyświęcony biskup może być *iudex* w *processus brevior*? Nasunęło się również inne pytanie: czy duchowni niemający święceń biskupich mogą prowadzić taki proces?

Niniejszy artykuł ukazuje, że wola ustawodawcy, mimo nomenklatury używanej w Motu proprio jest zupełnie inna. Biskup Rzymski powiązał funkcje jednoosobowego sędziego w procesie skróconym z urzędem głowy Kościoła partykularnego. Pokazuje to, że funkcja *iudex* w *processus brevior* nie ma zakorzenia w charakterze sakramentalnym. Kościołem partykularnym jest przede wszystkim diecezja, na czele której stoi biskup diecezjalny. Porządek prawny w Kościele łacińskim przewiduje, że z diecezją zrównane są również inne struktury terytorialne i personalne. Ich rządcy są zrównani w prawie z biskupem diecezjalnym. Jeśli posiadają władzę sądowniczą w zakresie małżeńskim, są kompetentnymi podmiotami do prowadzenia procesu skróconego. W niektórych przypadkach rządcy Kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją nie są wynoszeni do godności biskupiej. Jednak brak

⁵⁵ Por. T. Rozkrut, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński*, [w:] J. Krajczyński red., *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015, s. 46-47.

święceń biskupich nie czyni niezdolnymi powyższe podmioty do bycia *iudex* w *processus brevior coram Episcopo*!

Słowa kluczowe: biskup, sędzia, proces skrócony, reforma procesu małżeńskiego, papież Franciszek, wyrok, Kościół partykularny, diecezja.

Bibliografia:

1. Benedictus Pp. XVI, Konstytucja Apostolska *Anglicanorum coetibus*, (04.11.2009), AAS 101 (2009).
2. Egeh B.N., «*Mitis Iudex Dominus Iesus*»: *obbiettivi, novità e alcune questioni*, „Ephemerides Iuris Canonici – Nuova Serie, 56 (2016) n. 2.
3. Francesco, Udienza ai partecipanti al corso di formazione promosso da Tribunale della Rota Romana, 12.03.2016, <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2016/03/12/0181/00384.html> (22-01-2017).
4. Franciscus Pp., Lettera Apostolica *Mitis Iudex Dominus Iesus* in forma di Motu proprio, sulla riforma del processo canonico per le cause di dichiarazione di nullità del matrimonio nel Codice di Diritto Canonico, AAS 107 Pars IX (2015).
5. Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
6. Góralski W., *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017.
7. Góralski W., *Wprowadzenie do motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, [w:] J. Krajczyński red., *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015.
8. Greszata-Telusiewicz M., *Processus brevior*, [w:] J. Krajczyński red., *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015.
9. Ioannes Paulus Pp. II, *Allocutio ad Rotam Romanam*, (29.01.2005), AAS 97 (2005).
10. Ioannes Paulus Pp. II, *Codex Iuris Canonici*, AAS LXXV Pars II (1983).
11. Ioannes Paulus Pp. II, Konstytucja Apostolska *Spirituali militum curae*, (21.04.1986), AAS 78 (1986).
12. Llobell J., *Alcune questioni comuni ai tre processi per la dichiarazione di nullità del matrimonio previsti dal m.p. Mitis Iudex*, „Ius Ecclesiale” 28 (1/2016).
13. Llobell J., *I tribunali delle circoscrizioni personali latine*, „Il Diritto Ecclesiastico” 113/1 (2002).
14. Malecha P., *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio Mitis Iudex papieża Franciszka*, „Ius Matrimoniale” 3 (2016).
15. Mingardi M., *Il ruolo del vescovo diocesano*, [w:] Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale red., *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, Milano 2016.
16. Paolo VI, Motu proprio *Catholica Ecclesia*, (23.04.1976), AAS 68 (1976).
17. Pinto P.V., *La riforma del processo matrimoniale per la dichiarazione di nullità*, „L'Osservatore Romano”, 9 settembre 2015.
18. Pius Pp. XII, *Allocutio ad Rotam Romanam*, (01.02.1942), AAS 34 (1942).

19. Pontificium Consilium de legume textibus, *Instructio*, 25 ian. 2005, Romae, ex. Aed. Consili, *Instructio servanda a tribunalis dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, Civitas Vaticana 2005.
20. Pozzo del M., *Il processo matrimoniale piu breve davanti al Vescovo*, Roma 2016.
21. Rozkrut T., *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński*, [w:] J. Krajczyński red., *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015.
22. Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Pallotinum 2012.
23. Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, gennaio 2016.
24. Valdrini P., *Comunità, persone, governo. Lezioni sui libri I e II del CIC 1983*, Città del Vaticano 2013.